

Θ Ε Σ Σ Α Λ Ι Α Σ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Σεβαστοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιο-
λογικῆς Ἑταιρείας ἐξέδραμον τὸ θέρος τοῦτο εἰς ἐπίσκεψιν τῶν
ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν ἀρχαιολογικῶν μνημείων χριστιανικῶν χρὸ-
νων. Ἡ ἐπίσκεψίς μου δὲν ἐγένετο εὐφορος, ὅσον ἢ πρὸ τριῶν
ἔτων ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν, πρῶτον μὲν διότι δὲν εὔρον ἐνταῦθα
ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα ἄξια εἰς ἀρχαιότητα καὶ σπουδαιότητα
τέχνης πρὸς τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἔπειτα διότι, πλὴν τῆς ἐπὶ τοῦ
᾽Ολύμπου μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος (᾽Αγίου Διονυσίου), ἧς οἱ
μοναχοὶ — τῇ εὐγενεστάτῃ συστάσει μάλιστα τοῦ διατρίβοντος
κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου αὐτόθι σεδασμιωτάτου Ἀγίου Κίτρου
Κυρίου Παρθενίου τοῦ Βαρδάκα — πᾶσιν παρέσχον μοι εὐκο-
λίαν εἰς μελέτην τῶν τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ σκευοφυλακείου,
ἀλλαχοῦ, (σύνηθες δ' ἐν ταῖς μοναῖς τοῦτο πρὸς ταχυτέραν ἀπαλ-
λαγὴν ἀπὸ τοῦ ταράσσοντος τὴν μακαρίαν ὑπνηλίαν αὐτῶν ἐπι-
σκέπτου), ἔλεγον ὅτι ἀπουσίαζεν ἀπὸ τῆς μονῆς ὁ κλειδοκρά-
τωρ ἡγούμενος. Ἐδυτχέρανε δὲ τὴν ἐκδρομὴν μου καὶ ἡ ἔλλει-
ψις μέσων μεταβάσεως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διὰ τοὺς ταραχώ-
δεις, οὓς διερχόμεθα, καιρούς· οὕτω διέτριψα ἄδρανῆς ἐν τῷ
σταθμῷ Πυργετοῦ εἴκοσιν ὀκτὼ ὥρας, ἐν Τυρνάβῳ ὥρας πέντε
καὶ τριάκοντα καὶ ἐν Ἐλασσῶνι εἴκοσιν ἕξ.

Ἐπεσκέφθην δὲ κατὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην ἐκδρομὴν μου
τὴν Λάρισαν, ἔνθα λόγου ἄξια ἢ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως (μπεξε-
σιένι) συλλογὴ ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς καὶ τινες χριστιανικῶν χρὸ-
νων, τὰ Ἀμπελάκια, ἔνθα ἄξια θέας ἢ τριώροφος πεντάγωνος
οἰκία τοῦ Γεωργίου Σφάρτζ, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ ἀρχιτέκτονος τοῦ
Ἰωάννου Ζερμπανοῦ, ῥυθμοῦ ἀνατολικοῦ πολυτελοῦς καὶ πεφορ-
τισμένου καὶ ἄλλως καὶ εἰς πολυχρωμίαν ὑάλων. Ὡσαύτως ἐπε-

σκέφθην τὴν ὑπὲρ τὴν δεξιάν ὄχθην τῆς ἐκβελέης τοῦ Πηγνειοῦ ἐπὶ τῆς Ὀσσης μονῆν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἣς ὁ νεός, (ὁ ἀρχαιότατος πιθανῶς τῶν κατὰ τὴν Θεσσαλίαν, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τὸ σχέδιον καὶ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ὑπὸ τὰς στοὰς κατεσπαρμένα κιονόκρανα περσίζοντα καὶ κορινθιακὰ ἀκάνθας ἔχοντα ἀνεστραμμένως), καὶ ἐκ πυρκαϊᾶς κατὰ τὸν πρόναον καὶ τὸν νάρθηκα ἐφθάρη καὶ τὸν τροῦλλον ἔχει νεώτερον καταπερόντος τοῦ παλαιοῦ.

Ἐπεσκέφθην καὶ τὴν *Ραψάνην*, τὴν παρ' αὐτῇ μονῆν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, τὴν πρὸς τὸν Πυργετὸν μονῆν τῆς Ἁγίας Σωτείας, τὸ *Λιτόχωρον* καὶ τὴν παρ' αὐτῇ μονῆν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ὡσαύτως ἀνήλθον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ὑπὸ τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἰδρυθεῖσαν μονῆν τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ ἐξήτασα τὴν πενιχρὰν πῶς βιβλιοθήκην αὐτῆς καὶ τὸ ἰκανῶς πολύτιμον σκευοφυλάκειον καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν ἐν τῇ πεδιάδι μετόχιον τῆς *Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου*. Ὡσαύτως τὴν παρὰ τὴν *Μαλαθριάν* (τὸ ἀρχαῖον Δίον) μονῆν τῆς Ἁγίας Παρρασκευῆς καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ΒΑ πλευρᾶς τοῦ Ὀλύμπου μονῆν τῆς *Πέτρας*, ἣς ἐν τῷ ναῷ δρύφακτον (τέμπλεον) τερνευτὸν ἐξαισίας ἐργασίας εἰς ποικιλίαν ἁρμονικὴν παραστάσεων καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν τῶν φύλλων, τῶν φιαλῶν, τῶν εἰκονιζομένων ἁγίων. Ἀξίον δὲ προσοχῆς ἐνταῦθα καὶ ἀνάγλυφον ἐπὶ μαρμάρου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἄλλοθεν κομισθέν, ἐντειχισθὲν δὲ ἤδη ὑπὲρ τὴν εἴσοδον τῶν καινῶν ἰδρυμάτων τῆς μονῆς.

Ἐκ τῆς Μονῆς δὲ ταύτης κατελθὼν ἐπεσκέφθην τὴν *Κοινοτουριώτισσαν*, ὅπου πολλὰ ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφαὶ καὶ τὴν *Κατερίνην*, ἐνθα ἐπιγραφαὶ τινεὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων μάλιστα. Ἐντεῦθεν διὰ Λαρίσης ἀπῆλθον εἰς *Τύρναβον*, παρ' ἣ εἰς ἀπόστασιν τετάρτου τῆς ὥρας πρὸς δυσμὰς τὸ μονῶριον τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβήτου, ἐν ᾧ πλὴν ἄλλων θαυμάσια εἶναι τὰ τορευμάτα τοῦ τεμπλέου καὶ τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἐπισκοπικοῦ θρόνου, ἐν αὐτῷ μάλιστα οἱ τέσσαρες κομφοὶ στυλοὶ οἱ ἀνέχοντες τοῦ θρόνου τὸ κουδούκλιον τὸ πολυτελέστατον καὶ εἰς λεπτότητα ἅμα ἐξειργασμένον, ἔξοχον θέαμα κομψότητος καὶ εὐρυθμίας καὶ κάλλους μεγλειοτάτου. Ἀπὸ τῆς Τυρ-

νάθου δ' ἀνήλθον εἰς Ἐλασσῶνα, ἧς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως ἡ μονὴ τῆς Παναγίας ἱδρύεται τῆς Ὀλυμπιωίσεως, καὶ ναὸν καλὸν ἐχούσης, εἰκόνας δὲ τινὰς καὶ ἀναλόγια ὀστρεοκόσμητα θεὰς ἄξια, ὅπως καὶ τὰ τορευόμενα τῆς κυρίας θύρας τοῦ ναοῦ.

Ἐντεῦθεν διὰ Λαρίσεως πάλιν ἀπήλθον εἰς Καλαμπάκαν, ἔνθα ἐν τῷ ναῷ τῆς Μητροπόλεως ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος ἀριστερὰ ἔχομεν γεγραμμένον χρυσοῦσλλον Ἀνδρονίκου τοῦ Β' (1332) καὶ σιγίλλιδες γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντοπόλεως Ἀντωνίου (1393). Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα καὶ τὰς ἄλλας ἐπιγραφὰς καὶ παρὰ τὸ ὄλον τοῦ ναοῦ ἀρχιτεκτόνημα τὸν πολλοῦ λόγου ἄξιον ἔχομεν, μοναδικὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀρχιτεκτονικῇ, ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ ἁμῶνα, καὶ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ὑψηλόν, μεγαλοπρεπῆ, τὰς πλευρὰς καὶ τὴν ῥάχιν καὶ τὴν στέγην κεκοσμημένον δι' ὀστρέων. Αἱ παραστάσεις ἐν αὐτῷ, αἵτινες οὔτε πυκναί, καὶ ἐκ τούτου κχταπονοῦσαι, οὔτ' ἀραιαί εἰσιν, εἰκονίζουσιν ἀνθέμια, κλάδους μετ' ἀνθέων, λέοντας, πτηνάρια ὀδικὰ καὶ ἄλλα πτηνὰ καὶ κατὰ τὴν ῥάχιν τοῦ θρόνου τὸν δικέφαλον ἀετὸν. Ἀρμονικὴ εἶναι καὶ ἀκριβὴς ἐν αὐτῷ τῶν κοσμημάτων ἡ διάθεσις, τὸ ὄλον δὲ περικαλλὲς ἔργον ζωῆν ἐνέχει καὶ χάριν.

Ἀπὸ τῆς Καλαμπάκας δ', ἀφ' οὗ ἐπισκέφθημεν τὰς ἐν τοῖς Μετεώροις μονὰς τῶν Ἁγίων Πάντων (Βαρολάμ) καὶ Ἁγίου Στεφάνου, κατήλθον εἰς Τρίκαλα καὶ μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀσημάντων αὐτόθι μνημείων ἐξέδραμον εἰς τὴν κατὰ τὴν εἰσοδὸν χαράδρα τινὸς τῆς Πίνδου παρὰ τὴν κώμην Πόρτια Παναγιὰ ἔρημον νῦν μονὴν Παναγίας τῆς Πόρτιας. Ταύτης ὁ ναὸς σπουδαῖος ὡς ἀρχιτεκτόνημα συνετελέσθη καὶ ἐκ λίθων ἄλλων μικρῶν καὶ πύρων ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μεγάλων λίθων ναοῦ δωρίου, ὡς μαρτυροῦσι τέσσαρες σφόνδυλοι δωρίου ῥυθμοῦ ἐν τοῖς παρακειμένοις λειψάνοις (ΒΔ) κτίσματος λεγομένου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Πλὴν δὲ τοῦ ναοῦ καὶ αἱ εἰκόνας τοῦ νάρθηκος, καίτοι ἔφθειρεν αὐτὰς ἐπίχρισμα ἐξ ἀσβέστου, γενναίως εἶναι ἐκφράσεως, ὡς ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ Γαβριήλ καὶ οἱ ἐκατέρωθεν τῆς θύρας Ἰησοῦς καὶ Θεοτόκος ἀναμνησκοντες ζωγραφίας τῶν Ἁγίων Θεοδώρων τοῦ Μυστρᾶ διὰ τὸ εὐμέγεθες καὶ

τῆν ἀναδρομὴν τῶν σωμάτων. Σπουδαιόταται δ' αὐτόθι εἶναι διὰ λεπτοτάτων ψηφίδων ἐξειργασμένοι οὐχὶ πολυχρώμων, ἀλλὰ μόνον λευκῶν, μελανῶν, κυανῶν καὶ ἐρυθρῶν, καὶ τούτων οὐχὶ πολλῶν ἀποχρώσεων, εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου ὁρθῶν ἑκατέρωθεν τῆς Ὁραίας Πύλης (ὑψους 2,17, πλάτους 0,72) ὄψεως οὐχὶ μὲν περικαλλοῦς ἀλλὰ σεμνῆς, φυτῆς δ' ἁρμονικῆς. Ἐν ταύταις δὲ παρατηροῦμεν ὅτι παρὰ τὸ σύνηθες δεξιὰ μὲν τῆς Ὁραίας Πύλης (ἀριστερὰ τῷ θεωμένῳ) ἔχει εἰκονισθῆ ὁ Ἰησοῦς ὁρθῶς κρατῶν τῇ ἀριστερᾷ τὸ Εὐαγγέλιον, τῆς δεξιᾶς δὲ, ἐστραμμένῆς πρὸς ἑαυτὸν, κεκαμμένους ἔχων τὸν μέσον καὶ παράμεσον δακτύλους, οὐχὶ δ', ὡς συνήθως, τὸν μέγαν καὶ παράμεσον, ἀριστερὰ δὲ (δεξιὰ τῷ θεωμένῳ) ἡ Θεοτόκος, κρατοῦσα τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος.

Ἀπεκόμισα δ' ἐκ τῆς ἐκδρομῆς φωτογραφικὰς τινὰς εἰκόνας καὶ ἐπιγραφὰς (ἀντίγραφα καὶ ἔκτυπα) περὶ τὰς ἑκατὸν τριάκοντα, ἔλαβον δὲ καὶ σχεδιογραφήματα τῶν ναῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῆς Μητροπόλεως τῆς Καλαμπάκας καὶ τῆς Παναγίας τῆς Πόρτας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Νοεμβρίου 1916.

Κ. Γ. ΖΗΣΙΟΥ